

קווים ליומן המסע של אברהם לוי מאמסטרדם

*(1764)

.א.

בהקדמתו לקורא 'בעל הרצון הטוב' (אן דען גונשטיגין לעזיר) מעיד אברהם לוי, שכבר משחר ילדותו רצה לתור את העולם, רצון שהתעצם עם קריאת ספרי היסטוריה. לכן, לקראת יום הולדתו ה-17 החליט לצאת למסע, ובעצה אחת עם הוריו נקבע שישבו לביתם בטאל (Tal) שליד לֶמְגוֹ (Lemgo) בחבל וסטפאליה לאחר חמש שנות נדודים (1719-1724). מסע כזה היה חזון נפרץ בקרב בני משפחות האצולה האירופית בעת החדשה המוקדמת, והוא נועד להשלים את חינוכו של בן המשפחה ולהכינו לקראת חייו כאדם בוגר מן הישוב ובעל תפקיד מוגדר בעלית החברה. מסע זה, המכונה בלעז *cavaliers reise* או *grand tour*, כלל פגישות עם בני מעמד האצולה בארצות השונות בהן עבר המטייל, לעתים תקופת לימודים באוניברסיטה נודעת, שינון ההיסטוריה האירופית תוך ביקור באתרים הנודעים בכל מקום ומקום, כמו גם ניהול שיחות גבריות עם המחנך הצמוד ששכרו לו הוריו, שיחות שקידמו וסיכמו גם ביקורים בבתי-מרזח ובבתי-בושת לאורך המסלול. אברהם לוי עבר דרך מקבילה, ומסלולו נקבע לא מעט בהתאם לקשרים שהמשפחה טיפחה, אשר כללו בין היתר את יהודי החצר המפורסם שמשון ורטהיימר מווינה. הוא עבר ממקום למקום בהתאם למכתבי המלצה שהחזיק בכיסו, והתאכסן בבתיהם של יהודים בקהילות הרבות שביקר: בגרמניה, בוהמיה ומוראביה, אוסטריה ואיטליה. בראשית המסע נתלווה אליו אביו מנחם, ואת הדרך מווינה לוונציה עשה בחברת ידיד שפגש בבירה האוסטרית. ברומא הוא בילה שנתיים וחצי, ולאחר שדחה הצעה לבקר בארץ הקודש נסע כמלווהו של איש עסקים יהודי הולנדי לאמסטרדם, וחזר בריא ושלם לבית הוריו לאחר ארבע שנים ותשעה חודשים באוקטובר 1723.

יומן המסע שכתב בידיש בעיר התעלות הצפונית לשם היגר בשנת 1730 בערך, ואשר מכיל השוואות של מנהגים ובניינים במקומות שביקר עם אלו של העיר בה השתקע, נעתק על-ידי סופר וכונס בספר בשנת 1764. החיבור השמור בספרית הרוזנטליאנה מכיל שמונים ושמונה עמודים, ובסוף הכרך הוא מוסיף רשימות של

* כותב המאמר עוסק כעת בהכנת מהדורה מדעית של כתב-היד של אברהם לוי, עם מבוא והערות ללשון הטקסט והרקע ההיסטורי. המחקר ממומן על-ידי הרשות ההולנדית למחקר מדעי (NWO): האגף למחקרי שפה, ספרות ותיאטרון (LMT).

שמות המקומות דרכם עבר הכותב, נהרות שחצה, סוגי מטבעות שהחזיק וערכן לפי השער של המטבע הווסטפאלית, שמות שליטי המחוזות שביקר, מרחקים בין ערים וגובהו של מס היהודים, שנדרשו לשלם בני עמו באשר הם שם¹.

יומן המסע של אברהם לוי שיין לתחום ה־non-fiction של ספרות המסעות. בעקבות המשורר הרומי הורציוס (על אמנות הפיוט 343–344: 'המשורר משלים כל צורך כשהוא ממזג את המועיל במהנה, בשמחו את הקורא ובאותה העת גם במתן עצה'). קבעו תיאורטיקנים מן המאה ה־18, שחיבור כזה צריך להכיל שני יסודות: היסוד המועיל (utile) והיסוד המהנה (dulce). החוקרים עוד נחלקו בדעותיהם בשאלת מציאת נקודת האיזון בין היסודות ודרך יישומה של התיאוריה ככלל. אך כל ספרות מסע לא בדיונית נבחנת עד עצם ימינו לפי עקרונות אלה. אף כי סביר הוא, שלא הכיר את התיאוריה שהיתה רווחת בזמנו, שאף לוי לקיים את שני הכללים האלה. אם כי הוא מציין, שרצה להעניק לקוראיו ידע (קעניס צו געביין) ולעצמו – את ההנאה (פר מיין אייגין פלעזיהער). מותר להניח שההנאה נפלה גם בחלקו של הקורא. לוי לא היה סופר אלא איש עסקים. מאחר שנפלה לידו הזכות לבקר במקומות רחוקים, הוא נטל על עצמו את החובה ליידע את חוג ידידיו בנעשה בעולם הגדול. התיאור אינו מתיימר להיות מוזיגה של ידע ויכולת־תיאור ספרותית². הקורא הפיק את הנאתו מן השילוב של פיסות מידע מעניינות בשזירה עם זוטות ופרפראות. לוי הוא לעתים הגיבור המרכזי של האירועים המתואים, וכך הוא גורר את הקורא הסקרן, המעוניין בסיפור אישי בלבד, להרחיב דעתו במגוון של נושאים אחרים ולהתוודע אל אתרים מפורסמים, תיאורי גוף וכיו"ב.

למרות שחלקים נרחבים של יומן המסע מוקדשים לתיאור הקהילות היהודיות, רצה אברהם לוי לתור ולתאר גם את הסביבה הלא־יהודית. כבמעשה בלעם הוא נדרש לתת דעתו יותר לתיאור הקהילות היהודיות, מאחר שנאלץ כמעט בכל אתר ואתר אליו הגיע לגור ברחוב היהודים ולסור למשמעת הפרנסים וראשי הקהילה המקומים, שהיו אחראים למעשיו לפני השלטונות המקומיים. הוא אכן מפרט את מידת החופש (פרייאהייט) שיש ליהודים בקהילות השונות. אך הוא אינו מפגין איבה בולטת כלפי השלטונות והאוכלוסיה הנוצרית. קו של מתינות עובר כחוט השני בכל תיאוריו. דרך כתיבתו מעידה על קיומו של איזון, שנרקם על בסיס הגיון פנימי המכיר בשונות בין יהודים ונוצרים, ולכן גם בצורך להפריד בין הצדדים, כמו גם בהכרח להמשיך את קיומו של הקשר בין שני הצדדים. אברהם לוי רצה ואף הוציא אל הפועל את תכניתו לבקר לא רק באתרים יהודים, אך בסופו של יום היה חוזר תמיד אל מתחם היישוב היהודי. הוא אינו מבטל את יופיים של הארמונות ואף הכנסיות שביקר בהם, אך הוא טורח להדגיש בבואו לליוורנו, למשל, שלאחר הפלגה ארוכה ובלתי נעימה, ולאחר שביקר באתרים שלא נמצאו בהם יהודים, עד כמה הוא שמח לרוץ תחילה לבית־הכנסת. אברהם לוי עדיין לא היה כבול בשניות הכרוכה בתהליך המודרניזציה: נפשו לא יצאה לתרבות זרה והוא לא הטיף בגלוי ובעקיפין לאימוץ עקרונות משכיליים אלה או אחרים. בתודעתו הוא נשאר איש המסורת, אף כי הוא עצמו כבר הבחין בינו לבין יהודים פולנים, אשר אותם פגש בפראג ובניקלסבורג. אברהם לוי אינו מפיק לקחים ואינו מסיק מסקנות באשר

למצב היהודים כפי שנתגלה לו במסעו. רק במבט לאחור אנו יכולים להבחין, שאברהם לוי מייצג את תקופת השינוי בפרטים העיקריים: עצם יציאתו למסע, מפגשיו עם הנוצרים, לימוד שפות (איטלקית). בשהותו בווינה חווה אברהם לוי על בשרו גילוי של אנטישמיות, אך זה לא מנע ממנו ליהנות מנפלאות המקום; הוא מספר על ההשפלה הנופלת בחלקם של יהודי רומא, הנאלצים כל שבת להאזין לדרשה של נזיר פרנציסקני, אך הוא גם מפליג בתיאור ארוך ומעניין של הכרת האפיפיור בה נכה, לאחר שהתחזה למשרת של קרדינל והגיע עימו לאולם בו הוכתר ראש הכנסייה.

ב.

אברהם לוי אינו מקבץ תיאור קורות היהודים ליחידות נפרדות. הוא דן בתולדותיהם בכל עיר ומחוז שביקר בצורה אקראית. זאת ועוד, ככל שתיאור העיר ארוך יותר כך החלוקה פחות חשובה וחסרת בסיס הגיוני. אברהם לוי אינו כותב מסכתא המחולקת למדורים. המעברים מדיון אחד למשנהו הם קצרים ומהירים. הוא אינו מרבה להשתמש בקטעי פתיחה וסיכום: אלה מצורפים במקרים של תיאור עיר חשובה ביותר, כמו רומא. מאחר ששהה בעיר שנתיים וחצי והעריך, שרומא היא אתר היסטורי מן המדרגה הראשונה, הוא פתח את חלקו השני של חיבורו בתיאור העיר והוסיף מבוא מיוחד המסביר את דרך כתיבתו ומהות תיאורו. אברהם לוי אף נוטה לנסח מוסר־השכל לכל אפיזודה אותה חווה. הוא העריך, שחלק מן המסקנות הסתברו מעליהן לקהל קוראיו. הוא כותב על עניינים המובנים היטב ליודעיהן. השילוב בין תיאור הכניסה לעיר (כמו במקרה של וינה או רומא), תיאור בניינים מפורסמים (קתדרלת סאן סטפאן או הקולוסאום) ותיאור חיי היהודים חוצים אחד את השני ושזורים זה בזה. אף כי התיאור הוא אקראי, הסדר אינו מקרי. ככלל לא פתח אברהם לוי בתיאור עיר זאת או אחרת בסיפור חיי היהודים במקום, אף כי תיאור היהודים תופס את החלק הארי של הכתוב. המחבר שאף ליצור הרמוניה, שתפקידה הוא להפחית ממידת הבעייתיות הקיימת ביחסי יהודים ונוצרים. התמונה המתקבלת היא של חיי יום היום המתנהלים לאור מתכונת ידועה, ונקודות החיבור הקיימות המצטרפות כחלק אורגאני להווי החיים. אין מקום לדראמטיזציה של המצב. חיי היהודים והנוצרים איפוא אינם מתנהלים בקווים מקבילים. הפרק על ביקורו בווינה ראוי לשמש דוגמה לדרך כתיבתו של לוי.

כיאה לאחת הערים החשובות באירופה של המאה ה־18, לא היתה הכניסה לווינה פשוטה כלל ועיקר. הברירה ההאבסבורגית הוקפה במערך הגנה רב מכשולים, והזר הנכנס נאלץ לעבור בדיקות של חיילים, שתפקידם היה לעצור גורמים בלתי רצויים מלבוא אל עירו של הקיסר. אברהם לוי התרשם מן האמצעים וזו לשונו:

זוא פר דיא שטאט ווין גיקומין גלייך בייא דיא ערשטה וואכט, וועלכש מן הייסט דיא ליניע וואכט. ווארדיט איך גפזיטהירט נאך בייא מיר האבינדה גוטרין אום זאלכיש ניט קונטרי באנד זאלטי זיין. דיזוש גישעהן פאסירט איך זונדער מעהררש אייניגה אויף ענהאלט. אוב וואוהל נאך זעקס וואכטין פר

בייא מוזט זוא ווירט מן ווייטר ניט גיפראגט. מיין אין קומשט וואהר אין דיא ליניע אונ זוא גלייך אין די פאהר שטאט, דיא זא הייסט דיא לאנדשטראס. היר זיכט מן פר ערשט פרינץ אגעניוס זיין הויז, זאמפט דען גארטין. איז וואונדר אום צו זעהן וויא דיא פיר טערנער אויף דיווש הויז גלינצין מיט דעם איבר גילטיש ווערק. דרום מוז מאן ווישין דז דיווש הויז איז איינש פון דיא פאהר נעהמשי ווערקין דער שטאט ווין. ווייטר זוא קומט מן אין דיזא פאהר שטאט אויף איין קאנאהן שוס רוימטי (איך מיין איין פלאץ וואור קיינה גבויא אודר אייניגה זאך שטייה זונדרין איין לידגר פלאץ). דיהנט צו דעפענטיהרן דיא שטאט אין צייט פון קיגין וועהר, וועלכה רוימטי זיל רונט אום דיא שטאט צערקילט. זוא דש דיזא שטאט אויזר איהרה שטאט מויאר רונט אום ביפרייאט מיט זאלכה לידיגה פלאץ איבראל ווייט איין קאנאהן שוס. נאך דיווש קומט מן אין דיא פארט פון דיא אויזרשטי וואל אונ שאנץ. דיזא דורך גיפאסירט מוז מאן איבר דרייא טיפי גראבין אירה אויף צוג בריקין אונ מיט גיוואפינטי קאפראל שאפטין פר זעהן אונ אלזוא אן דש לעצטה טאהר פון דיא שטאט מויאר. היר שטיט נאך איין סאלדאט זיין וואכט האלטין אויף דעם טאהר. דיווש אליז גיפאסירט זיינין מיר אין ווין דער קייזרליכה רעזידענץ.

ובעברית: כך בהגיעי לעיר וינה נתקבלתי מיד במערך המשמר הראשון, הקרוי קו המשמר (ההגנה). כאן נבדקתי כמו גם כל הציווד שברשותי כדי לגלות אם אין ברשותי סחורה מוברחת. לאחר הבדיקה יכולתי להמשיך הלאה ללא עצירה נוספת. למרות שחוייבתי לעבור ששה משמרות נוספים לא נשאלתי עוד. דרך המסילה הגעתי מיד אל העיר החיצונית (הרובע החיצוני של העיר) הקרויה לאנדשטראס. כאן רואים קודם כל את ביתו של הנסיך אוגניוס כמו גם את הגן (הצמוד). מופלא הוא לראות את ברק ארבעת המגדלים המזוהבים של הבית. לכן מן הראוי לדעת, שבית זה הוא אחד מן הבניינים הבולטים של העיר וינה. לאחר מכן מגיעים בעיר זאת אל שטח יריית התותח (אני מתכוון שטח שבו שום בנין או מבנה אחר לא מצוי בו: שטח ריק). חלקת קרקע זאת משמשת את הגנת העיר בזמן התנגדות (מלחמה), היא מקיפה את העיר מכל צדדיה. כך העיר מחוץ לחומותיה מוקפת בשטחים ריקים אלה שאורכם כאורך יריית התותח. לאחר מכן מגיעים אל שער הסוללה והחפיר החיצוני ביותר. לאחר חצייתם חייבים לעבור על פני גשרים מעל לשלוש תעלות, המוגנים על ידי קורפוראליים חמושים, וכך מגיעים לשער האחרון לפני חומת העיר. כאן עומד חייל נוסף על משמר השער. ולאחר שעברנו כל אלה אנו נמצאים בווינה, מקום המושב הקיסרי.

לאחר שסיכם את הפרטים הגיאוגרפיים ומנה את שמות הערים, המקיפות את וינה, ויוצרים את הרצף הטריטוריאלי של העיר, ולאחר שסיפר על יסוד העיר הקשור למיתוס שאותו שמע ופולחן אותו חזה, עובר אברהם לוי לתיאור ארמון הקיסר והטקסים שהשתתף בהם. החלק המפתיע של סיורו בארמון הוא ביקורו במטבח המלכותי. נראה שלוי סטה ברגע מסויים מן המסלול הרגיל (סטייה דומה

נפרצת גם בביקורו בוותיקאן): הוא עלה על גרם מעלות אחר שהובילו הישר אל נקודה לא תיירותית זאת:

...זוא קאם איך אין דיא אוידיענץ זאהל. דיזה וואהר מיט פיל גרושי קרישטאלינה לייכטרש אונד גרושי שפיגלש אונ הוכי שטיהל פר ציראהט. דורך דיזום קאם איך אין איין לנגי געליריאי גאנג מיט זייללין אונ גיוועלכטה בוגינש פר זעהן ביז אין אנדרה טראפף ארונטר, ניט דיא זעלביגי דיא איך וואהר ארויף גיגאנגין. אונ בראכיט מיך לעצט דיזה טראפף אין דיא קיזרליכה קיך. היר וואר איך זעהר פר וואונדרט איבר די גריסטטה זעלביגר קיך. אויך צילט איך איבר דיא הונדרט גלוט אובינס, אודר זוא גינאהמטי פרנאוויזין, וועלכי ווארין אין דז רונט פון דיא קיך איבראל פאל, זונדרין דז גרושה פייאר וועלכש בייא זיך האטי גרושה אויער ווערקין פון שפיסין דיא זיך מיט דענין קונשטליכין ווערק זעלכשטין ארום דרעהן. אויך אויף ביהארליכה צייט זעלכשטין דיא גיבראטינש מיט פעט בפיכטיין. איך האט נאר איין קלייני וויל ערלויב אלהיר צו שטיהן וועלכש מיר דורך אין האטשירר (אופיציר?) וואהר צו גישטאנדין. איך מוז מיך פון היר נאך דיא וואשיר פארט אויז דיא קיך ביגעבין אונ זוא דורך איין אנדר טאהר אויף דיא רייט שאהל ארויש קומט.

ובעברית: כך הגעתי אל אולם קבלות-הפנים. האולם היה מקושט בנברשות גדולות רבות, במראות גדולות וכסאות בעלי מסעד גבוה. דרך אולם זה הגעתי אל מסדרון ארוך עם עמודים וקשתות ומשם אל גרם מדרגות למטה, ולא אלו שהובילו למעלה, שבסופם מצוי המטבח הקיסרי. כאן נדהמתי ממש למראה גודל המטבח ואפילו מניתי יותר ממאה תנורים, שעמדו לצידו כל קירות המטבח, פרט לכבשן הגדול (במרכז המטבח?) שמעליו היו מונחים שיפודי ברזל שהסתובבו על צירם, ואשר מדי זמן נקוב התיזו שומן על הבשר הנצלה. יכולתי לשהות במטבח רק זמן קצר בהסכמתו של קצין נוכח. מכאן נאלצתי לצאת את המטבח דרך שער המים, וכך דרך שער אחר לצאת אל בית-הספר לרכיבה. היציאה מן המטבח אל האורוות ובית-הספר לרכיבה מובילה את אברהם לוי לתיאור מצעד פרשים ומסדר שהם עורכים לפני הקיסר. להלן הוא ממשיך לתאר את הפמליה המלווה את הוד מלכותו:

נאך דיזוש הב איך דען קיזר גיזעהן גר אופטרש מיט זייני בייא זיך האבינדי גיזעלשאפט גיקאפאניהרט. זוא איז זיין אורדינרי אויף צוג אויף פאלגינדה מאניהר. קומין ערשט איין קומפאניא סאלדאטין, רוטי מונדירונג; נאך דיזום סאלדאטין פאלגינדה דיא הערפויקרש אונ טרומפיטין. היר נאך איין גרושי מעניכטה פרינצין אונ עדיל לייטין צו פפעהרד מיט בלוסי דעגין אין הענדין. פאלגיט היר נאך דיא קוטש מיט זעקס פפעהרד, אללי זעקס איין קולעהר. היר אינן דער קיזר בייא זיך האבינדי דיא קייזירין. זיין קוטש אום רינגט מיט פופציג העלבעדירש וועלכי גר לנגי

שפיסין אודר העלבארדין אויף איר אקסיל טראגין. אויך זעקס לויפערש לויפין פאר אויז. פאלגין היר נאר איין פארטייא אום טרענט דרייסיג קוטשין אונ ווייטר אויף לעצט ווידר אין קומפאניא סאלדאטין הינטין נאך. ווען נוהן דער קייזר וויל אויז די שטאט רייטין זוא ווירט ער פון דיזוש פאלק אללי גר גיקומפאניהרט ביז אויז דער פארט. אונ דען גיהט אליש וואש צו פוס איז ווידרום צו רוק ביהלבין דיא זעקס לויפערש דיא מוזין מיט. זונשטין סאלדאטין און העלבאדירש גיהן צו רוק.

ובעברית: לאחר מכן ראיתי את הקיסר לעתים קרובות מלווה בפמליתו. כך הוא מופיע בציבור כרגיל. לראשונה מופיעה קבוצה של חיילים, בבגדי שרד אדומים; לאחר חיילים אלה באים המתופפים והמחצרצים; ובעקבותיהם קהל גדול של נסיכים ובני אצולה רכובים על סוסים ובידיהם חניתות שלופות; ובעקבותיהם באה המרכבה רתומה לששה סוסים בעלי צבע אחד, ובתוכה הקיסר ולצידו הקיסרית. המרכבה מוקפת על ידי חמישים שומרי ראש הנושאים על כתפם כידונים ארוכים או כידוני כילף. גם ששה רצים צועדים לפני המרכבה, ואחריהם עוד שיירה של שלושים מרכבות בערך ולבסוף עוד קבוצת חיילים במאסף. כאשר הקיסר רוצה לרכב אל מחוץ לעיר, הוא מלווה על-ידי כל ההמון הזה עד השער. ואז חוזרים הצועדים אל העיר ואילו הרצים חייבים להמשיך (עם הקיסר). אפילו חיילים ושומרי ראש חוזרים לעיר.

אברהם לוי מוסיף:

איך הב אויך גיזעהן דיא קייזרין גיקלייד אין מאנין קליידער, צו פפעהרט רייטין אונ צור יאכט גיקומין אונ גלייך דר בעשטי יאגיר נאך דש ווילד שיסט זונדר פעהליר.

ובעברית: ראיתי גם את הקיסרית לבושה בבגדי גבר, רכובה על סוס ועסוקה בצייד, וכמו הטובים שבין הציידים היא יורה אל בעלי-החיים ללא החטאה. לוי אינו מתאר את חיי היהודים בווינה, אלא מתרכז ביהודי החצר וְוֹרְטֵהֵייִמֶר וְאֹפֶנְהֵייִמֶר. הוא מזכיר גם את אברהם אולמא, שהיה מעסיקו. לאחר מותו הוא עזב את וינה והמשיך בדרכו לאיטליה. הערכתו החיובית מאד של האישים וגאוותו בפועלם אינה מוסתרת. אך אליה וקוץ בה: "זיא האבין אלהיר איין גירוהטיש לעבין ביהאלבין איינר לייא זאך וואש זיא היר פר בישוועהריניס הבין" (הם נהנים פה מחיים שקטים פרט למספר עניינים קטנים הגורמים להם קשיים). לוי מרחיב בנסיון של נוצרים לכפות על יהודים כריעה לפני תמונת המושיע כל פעם שכומר הנושא צלב בידו עובר ברחוב בדרכו לביקור חולים. המחבר מדגים את הבעיה בעזרת שתי אפיזודות שחווה על בשרו. פעם אחת הוא נאלץ לברוח מסטודנט שהכיר ואשר חטף את כובעו, פעם אחרת הוא מצא מקלט אצל נערה שהכיר: היא הכניסה את הנמלט אל ביתה ואחרי-כך כיוונה אותו אל הדלת האחורית, אשר דרכה הוא יכול היה למצוא מפלט מרודפיו. זאת ועוד, לאחר ששאל פעם מדוע יראים הנוצרים את היהודים ולפיכך מאלצים אותם לכרוע לפני הצלב, הוא למד לדעת שהימנעות

מכריעה מחלישה את הכוח הטמון בתמונת הצלוב. עם זאת הוא מוסיף: "דיזה אנטווארט הב איך איין מאהל גיגעבין אן איין בוך בינדר אין ווין. מיין גליק וואהר אבר דש קייני גיציגיגן דער בייא וואהרין. מן העט מיך זונשט לעבענדיג גיבראטן" (תשובה זאת נתתי פעם אחת לכורך ספרים בווינה. למזולי לא היו עדים במקום מאחר שהיו צולים אותי בעודי חי). ולכן, "מוז מן אין דיזה זאכין אונ דערא גלייכין אורטין פר זיכטיג זיין, מיט פאהר וויץ זיך היטין, אום אין איהרן גלויבין זיך ניט צו זוכין צו מאלעסטירין" (חייבים בעניינים אלה ובמקומות אלה ואחרים להיות זהירים, להישמר מפני בדיחות על מנת לא לפגוע באמונתם).

לאחר שהזכיר חוק אנטי יהודי נוסף, המונע מיהודים לקנות דגים לפני השעה תשע בבוקר, שב לוי אל המהנה והנעים ומסכם את תיאור העיר וינה עם חיי התרבות והשעשועים שלה:

דיזה שטאט ווין איז אויך זעהר פלאזיריג אין אלליר הנד שפיהל, אין אפרא אונ קאמעדיען. איז היר צו איין גר שיהן הויז עקסטרא פון קאמדיען טאג פר טאג אויז גינוהמין פרייא טאג אונ שבת צו שפילין. אורזאך דש דיא צויא טאג ניט שפילין איזט וועגין אירה פאשטין פון גימעלטי צווייא טאג. זיא שפילין אויך איטאליאנשה קאמעדיע וועגין דערא פילהייט דערא איטאליאנין אויך פר גניגונג צו געבין. דש קאמעדיע הויז איזט אין צייט פון שפילין מיט סאלראטין ביזעצט אום דערא גידרענק און פילהייט פון מענשין טעגליך קיין אום גימאך צו פר אורזאכין אונ בייא צו קומין. מן האט היר אויך איין גרוש פר מאג מיט דערא באד הייזיר ליגינד אין דעם פלוט דיא טונא. מן בדינט דיזה אויף פאלגינדה מאניר. זוא באלד מן קומט אין דען הויז ווירט מאן אין איין קאמיר גיבראכט אונ אין איין לנגין צוביר אודר קויפ געזעצט אין איין לילטוך גנץ נאקדיג. זוא בלד קומט איין פרויא וועלכה דיא בדיהנונג טוהט. אונ גיסט ווארים וואשיר אריין אונ זוא פיל ביז גינוג אונ קומט דען אונ וועשט דעם באדיר זיין לייב פון קאפף ביז פיסין. אויך אלש ער וויל פון מאנין בדיהנט זיין איז צו ביקומין. אונ זיצט אום טרענט צווייא שטונד. אונ רויכט איין פיף טבאק. גיהט ארויש מיט זיבינצעהן קרייצר ביצאהליט.

ובעברית: העיר וינה היא גם מקום נעים ביותר בכל האמור באמנות, אופרה וקומדיה (תיאטרון). יש פה בנין יפה במיוחד לתיאטרון הפועל כל יום פרט לששי ושבת. הסיבה מדוע בשני ימים אלה לא משחקים נעוצה בעובדה, שששי ושבת הם ימי צום. הם מעלים גם מחזות איטלקים בכדי לספק הנאה לאיטלקים הרבים המתגוררים בעיר. בשעת ההצגה מצוי בית הקומדיה תחת ההשגחה של חיילים בגלל הדוחק של המון הצופים ועל מנת למנוע אי נוחות. כמו גם להשתלט על חוסר הסדר. אפשר כאן להתענג גם בבתי המרחץ השוכנים ליד נהר הדנובה. השרות הוא כדלהלן: עם הכניסה אל הבנין אנו מובלים אל חדר ומתיישבים באמבט כשאנו עירומים לחלוטין ועטופים במגבת בלבד. מיד נכנסת אשה המגישה את הטיפול. היא ממלאה את האמבט במים חמים במידה מספקת ואחר-כך היא מקרצפת את גוף

הרוחץ מכף רגל עד ראש. אם הרוחץ מעוניין בגבר מטפל, הבקשה מתמלאת. וכך יושבים שעתים בערך מעשנים מקטרת, וביציאה משלמים שבעה-עשר קרויצרים.

ולוי מסכם:

דיזה שטאט ווין האט איהר אום קרייז ניכט מעהר אלש צווייא טויזינט שריט, אבר מיט דיא זיבין פאהר שטעט איז דער אום קרייז איבר דיא זעקס שטונד אונ האט איין גרושי מעניכטה פאלק אין זיך.

ובעברית: היקף העיר הזאת הוא כמאתיים פרסאות. אך עם שבעת הפרברים החיצוניים היקף העיר הוא (מהלך) שש שעות ובתוכה אוכלוסיה מרובה.

מספר מאפיינים בתיאור הנ"ל ראויים לציון. לוי אינו קושר בין שמות, מקומות ואירועים. הוא אינו טורח לספר לקורא מה שמו של הקיסר, אף כי שמות פחות חשובים או שמות הקשורים לתיאורים פחות מרכזיים הוא דווקא כן מפרש. ברור בעליל, שהוא אינו מבין כמה חשוב להזין את עין-הקורא בפרטים אלה. וכן הוא נמנע מהצגת האירועים בהם השתתף במסגרת פוליטית והיסטורית רחבה יותר. הוא מצייר תמונות ואינו נותן להן כותרות. אם וכאשר הוא רושם מסקנה זו או אחרת, היא אינה אחוזה למערכת כלשהי: אין שימוש מילולי חריף וגם לא מסקנה עניינית מגובשת. כאמור, הוא מעדיף את הרמיזה: "יש להם כאן חיים שקטים פרט לאי אלה קשיים בהם הם נתקלים"; "לכן צריך להיזהר בעניינים אלה ובמקומות אלה ואחרים ולהישמר מפני פגיעה באמונתם" וכו'.

לוי מתרכז בתיאור, אך אינו מצטיין במלאכתו. הוא אינו חד-עין בכל האמור בתיאורי נוף או כאשר עליו לתאר בנין או אירוע. התיאורים קצרים וכמעט תמיד נתונים במסגרת אנקדוטאלית-אפיוזודית. כאשר הוא מתאר את המעבר מן האלפים אל המישור האיטלקי, התיאור כרוך בביטוי רגשותיו למראה השינוי הקיצוני בין הקור הצפוני והחום הדרומי. כשהוא מתאר את הבגדים של היהודים הפולניים בניקלסבורג, העניין העומד על הפרק הוא ההבדל בין הביגוד שלהם וזה של יהודי מערב אירופה. מעטים הם התיאורים המופיעים לשם התיאור, והחוויה האישית של לוי הקשורה בזמן, במקום ובאירוע מכתובה בדרך-כלל את דרך התיאור ואורכו. כך הוא כותב על גידול תולעי משי באיטליה, כשהוא מתאר את הדרך לפדואה. התיאור אמור לשקף את המיוחד בארץ המגף והקשור למזג-האוויר, ולשוני שאלה מכתבים לפעילות העיסקית של המקומיים. לוי מאמץ במודע או שלא במודע את המוסכמה, שתיאור זה או אחר מן הדין שיהא קשור בהתנסות האישית של כותב היומן: התועלת שבמידע כרוכה בהנאה המופקת מקריאת חוויתו של הכותב. יתכן, יחד עם זאת, שדרך התיאור היא תוצאה של חוסר יכולתו של המחבר לכתוב בשפה ספרותית יותר. לוי, כאמור, היה איש עסקים ולא איש ספר, ולכן באופן טבעי הוא גלש לתיאור אפיוזודאלי, שתאם את שימושו בלשון פחות פורמאלית. הוא מדבר וכותב בשפה עיסקית ומעוניין ביצירת תקשורת עם הקורא; החוויה האישית היא בסיס הידע המועבר מן הכותב לקורא.

אופי תיאורי מפגשיו של לוי עם העולם הנוצרי נעים בין השלילי לבלתי מחייב. השלילה אינה נוגעת בדרך-כלל במישור האידאולוגי. מאחר והוא לא היה לומד תורה מובהק ותחום ענייניו הקיף את המשא והמתן בעולם הזה, אין יומן המסע מעלה דיונים מהותיים באשר לטיב היחסים בין עם ישראל ומאמיניו ישו. התיאורים מתרכזים בהיבט החברתי הנגזר מן המאבק ההיסטורי בין הצדדים היריבים, וסיפור אחר הקשור בביקורו בפדואה עשוי ללמד על ההיבט הרעיוני, שהמחבר מבטא בכל האמור על היחסים בין הדתות. לאחר שהשתתף בשיעור באנאטומיה בפקולטה לרפואה המפורסמת של העיר, נלקח לוי לסיור בבית-החולים, במעבדות השונות ובבית מרקחת.

אין דער אפאטיק פון דען האספיטאהל זיכט מן איין לנג גלאז וואור אין איין גנציר מענש זוגדר פלייש ניקש אנדרשט אלז ביין זיכט מן גלייך אויף שטין, וועלכר גיוועזין אין זיין לעבין אין יוד אונ זיין גלויבין אפ גיפאהלין. הער נאך אויף זיין טוט בעט דיא גיברויכיליכה צערמוניאן ניט וואללין אן נעמן אונד ווידר יוד וואללין זיין, אבר קיינר פון ביידן הבין איהם וואללין ערהערין. ער זוא גיש(ט)ארבין אונ פון ביידר זייטש קייניש ביגראבין ביווערדיגט גיווארדין. הוא האט מן איהם אלהיר צו איין שפעקטאקיל געשטעלט פר יעדער מן.

ובעברית: בבית המרקחת של בית-החולים רואים ארון זכוכית ארוך ובתוכו עומד איש ללא בשר אלא רק עצמות, שהיה בחייו יהודי שנשט את אמונתו. בשוכבו על ערש דווי הוא סירב לקבל את הטקס המקובל (הסקרמנט האחרון) ורצה לשוב ולהיות יהודי, אבל אף אחד משני הצדדים לא רצה לשמוע לו. כך הוא מת ולא זכה לקבורה משניהם, ולכן העמידו אותו פה כמוצג ראווה לציבור.

האנקדוטה מדגימה היטב את מהות היחסים בין הדתות והשלכותיה החברתיות. אין היהודי יכול לחיות בשני העולמות. הוא יכול לחיות בעולם זה או אחר ועליו לקבל את התוצאות הנלוות של מעשיו. יתר על כן, כפי שלוי מדגים, יכול היהודי לבקר בכנסיה או בארמון הנסיך והקיסר, הוא רשאי לתור את העולם "האחר", אך תמיד עליו לזכור מאין הוא בא ולאן עליו לשוב. לוי אינו מפגין קשיחות וחדר-צדדיות והוא מודע לקשיים שבבחירה ואף לעוצמת הלחץ המופעל על היהודי מן הצד הנוצרי. כך הוא מספר בתיאור חייו היהודים ברומא את קורות סיפור האהבה של 'רומיאו ויוליה' של הגטו. לוי מציין, שהמאורע התרחש בעת שהותו בעיר, והוא עצמו היה עד להתרחשות. מאחר שהעלמה היהודיה לא יכלה להראות פניה בציבור (כמנהג היהודים המקומיים), היא נהגה לשלוח מכתבי אהבה לבחיר ליבה (היהודי) באמצעות סל ששילשלה מחלון חדרה, ולאחר שהלה קרא והשיב על הכתוב, העלתה היא את הסל חזרה אל חדרה. ולרוע מזלה תיאום הזמנים בינה לבין אהובה השתבש ביום מן הימים, והמכתב נפל לידיה של בחור נוצרי. לאחר שקרא את המכתב וצפה ביפי הנערה, הבחור חשק בה לעצמו והסגיר אותה לידי

האינקוויזיציה המקומית. בהתאם למנהג המקומי הובלה הנערה למנזר מבודד ונדרשה להצהיר אם רצונה להתנצר או להישאר בחיק היהדות, והיה אם גם לאחר ארבעים ימים תמיד בעיקשות לסרב להתנצר, היא תשוחרר מן המאסר ותוכל לשוב לבית הוריה. לוי מעיד שהיא עמדה בפני הפיתוי חודש שלם ולא יכלה עוד. כך גם קרה עם נערות אחרות. השיאו אותה למחצצר בסגל האפיפיור (ולא לבחור הרשע שהסגירה!), וקרדינאל פורטוגזי דאג לה לנדוניה נדיבה. מאחר שאחותה פחדה שמא גורל דומה צפוי לה, היא נפטרה וההורים נותרו שבורי־לב. סיפור הבחירה שב וממלא פה תפקיד ראשי. אין כל אפשרות ליהנות משני עולמות. לוי אינו מעניק שום נופך דרמאטי מיוחד לסיפור, והוא מלא הבנה לאי יכולתה של הנערה לעמוד בפני העינוי הנפשי הקשה שעברה. אין הוא מספר על קידוש השם, אלא אודות מציאות חייהם של היהודים ברומא, כמו גם במקומות אחרים. לכן הוא מנסה תמיד לעקוף את הטיפול בבעיה ולא לתקוף את הנושא חזיתית. בווינה הוא ניסה לברוח לרחוב צדדי כאשר הכומר עם תמונת הצלוב עברו במסלול. הוא נמלט חזרה אל ספינתו העוגנת באי אֶלְבָּה, כשהוא חשד, שכומר, אותו פגש בזמן ההפלגה, רוצה להסגירו לידי האינקוויזיציה המקומית. המסר המובלע שאברהם לוי מעביר לקורא הוא, שכדאי להימנע מכל עימות, מאחר שהיהודי יעמוד בפני הצורך לבחור, והבחירה אינה קלה.

ד.

יומן המסע נועד בדרך־כלל לתאר גילוייו של עולם אחר, תרבות שונה מזו של הסופר. מסעו של לוי אל עולמם של הנוצרים, יחד עם זאת, אינו בבחינת גילוי שלם. לוי, כמוהו כיהודים אחרים, הכיר את שכניו וידע לא מעט על התרבות המקבילה והשליטה של היבשת האירופית. אך הביקור במדינות הזרות והשונות ממחזו מגוריו בגרמניה העניקו לו הזדמנות לחשוף את קווי הייחוד המקומיים, את הגוונים הרבים של התרבות הנוצרית, ומעל לכל את ההבדל בין הצפון הקר לבין הדרום החם והססגוני על שלל צבעיו. יתר על כן, לוי היה בן 17 כשיצא למסע, ולכן מפגשיו עם העולם הנוצרי שיקפו גם את תהליך התבגרותו וראיית העולם בעיניים אחרות. הוא חידד איפוא את ידיעותיו תוך הרחבת היקפם והוספת ערכי תרבות ומוקדי ידע, שהיו חסומים לפניו עד צאתו למסע.

גבולותיו הגיאוגרפיים של העולם האירופי הנוצרי יוצרים את קו־האופק של אברהם לוי. אירופה הנוצרית מהווה את תחום 'העולם הנושב', אליו שייך גם עולמו של המטייל היהודי מווסטפאליה. ככל שרצה להעמיק את הידע אודות הנעשה בעולמו, כך הוא תפס את מה שמעבר לגבולותיו כשונה, מוזר וכרוך בסכנות. האיזור המערבי של הונגריה, למשל, מהווה חיץ בין העולמות. לוי לא ביקר בבודפשט, ופרסבורג (ברטיסלבה) היתה הנקודה המזרחית ביותר אליה הגיע. וכך הוא מנסח את המסקנה הבאה:

וואש אן בלאנגט אונגירין איז זונשט אין אלזי גיוויקסין אין אבונדאנג.
ביהלבין דיא מענשין וועלכי ווייטר דעהם גיבערג נאהנט וואונין זיינין גר

בעשטיאליש וויל. דש זיא דען זומר גר וויניג בידעקט זיין, זונדרין זיך מיט דענין העמידרן ביהעלפין. הב(ין) זיא אויך דש זיא נאר לינין בוקסין און איין האלב קורץ העמיד דריבר טראגין. אין סומא זיא זיין צום שטרייט אללי צייט וואוהל ברייט. זיא הבין פיל מאנירין פון דיא טירקין אן זיך מיט לעבינש מיטל אויך אין דענין קליידונג.

ובעברית: מה שנוגע להונגריה הכול גדל שם בשפע. אך התושבים הגרים מעבר להרים הקרובים הם חייתיים במידה רבה. בקיץ הם כמעט ואינם לבושים וגופם עוטה כתנת בלבד. והם לבושים גם במכנסיים קצרים וחולצה קצרה תלויה מעליהם. בקיצור הם תמיד מוכנים היטב למלחמה. הם אימצו מנהגים רבים של התורכים בכל הקשור לאמצעי קיום ולביגוד.

הונגריה היא אם כן איזור ספר ותושביו נתונים להשפעות חיצוניות. לוי אינו מציין כל השפעה נגדית של האירופים על התורכים, כפי שבוודאי היה היו. התורכים היו גם שודדי ים. לוי מספר איך למזלו לא ניתנה לו ולפטרונו רשות לעלות על ספינה שעמדו להפליג בה מרומא לליוורנו בגלל מחלתה של אשת הפטרון, וכך ניצלו חייו. מסתבר שהספינה נחטפה על-ידי פיראטים תורכיים, שמכרו את כל יושבי האניה לעבדים. לאחר מכן, כשהפליגו ניטלטלה האניה עד שקברניטה נאלץ להטיל עוגן ליד אי קטן (פורטו הרקולס), שרחש פיראטים תורכיים, שמצאו מקלט במערות הרבות שבאי.

בבירתו של הקיסר ההאבסבורגי זכו התורכים ליחס אוהד יותר מצידו של אברהם לוי, באשר השהות בבירת האימפריה האוסטרית ריככה ועידנה את צורת חייהם וריככה את קשי-ערפם. אך מאחר ולוי אינו נותן דעתו ליחסים בין האימפריה העותומנית והקיסרות הנוצרית, ואין הוא קשוב למציאות הפוליטית, התיאור נותר פולקלוריסטי במהותו. הוא מעדיף לכתוב על הפן החברתי הכרוך בשהות של השגריר התורכי בווינה, והוא מתעניין בעליל בשונות הבאים מקונסטאנטינופול ובהפגנת האבירות מצד הקיסר.

אין דיזא קוטש איז גיהולט און גיבראכט גיווארדן דער טירקשה אב גיזאנטיר צור אוידיענץ בייא דעם קייזר. דיזור אב גיזאנטיר פון קונשטאנטינאפיל זיינדה האט זיין לאשימענט זמפט בייא זיך האבינדי זעקס הונדרט יאניטשארין אין דער לעפאלדוס שטאט. און איין יעדר הויז וואור דיזה גיאניקוויטיהרט איזט ווירדן אללי צייט איין אודר צווייא קייזרליכה סאלדאטין פר דיא טיר צור גיווארדי גיזעצט. איין איבר אויש וואונדרליכה אבר דאך שינה און אהן ביקאנטי מוזיק ווירט בייא דיזוש גרוש פיציהר אודר אב גיזאנטיר אללי וואך 3 צווייא מאהל גשפילט דז דיא ליבהאברש אום זאלכש צו הערין גלייך אין דיא קאמעדיע איר פר גניגונג היר פון האבין. אויך איין יעדר צו – זעהר מוזטי אן דען קייזרליכין גיווארדיאן איין קייזר גראשין געבין. און גיוועהרט דיזוש שפיהל בייא דיא צווייא שטונד. עש וואהרין איהרי וואוהל בייא דיא פירציג מוזיקאנטין, איין טיל גלייך טרומילש. אנדרה גלייכניטי קופרה בעקינס וועלכי דיא מיט צווייא אן

אנדרר שלאגין. אנדרה גלייך פלויטין אונ אויך טרומפטיין. נאך דז ענדיגונג פון דיזין מוזיק ווירדין צווייא אודר דרייא ווערטיר פון איין טירקשין פריסטר לייט אויז גירופין, דאך היר פון פרשטאנדין "הללו יי". דיזוש איז דענין טירקין איהר גיבעט גיוועזין. אונ זיא זיינין אללי גר שטארק גיוואפינטה לייט. ווען זיא צו פפעהרט זיצטיין, זוא האטיין זיא איין יעדער איין לנגין זאביל אן הענגין אונ דענאך איין קורצין אונטר דען זאטיל פון דער פפעהרט. בייא גיברעק פון איינים בדיהנט זיך דען אנדרין. איהרה פפעהרט וואהרין קליין אבר גר שנעל לויפין דז דש גלייכין ניט זיינין. איך הבי אויך גיזעהן דען אפ צוק פון דיזה טירקין. דער קייזר לאזט מאכין פר דען גרוש פיציהר איין קאשטבאהריס רודר שיף מיט גרושי פענשטר אונ שטארק פר גולט אונ נאך אום טרענט הונדרט שיפין, וועלכע אללי דיזה טירקין זאמפט אירה באגאשי אויף דער טונא ארונטר ביז נאך קאנשטאנטינאפיל ברענגין. זיא זיין איין וויין גילעגין דרייאצעהן מאנהייט אונ אויף דעם קייזר זיין אום קאשטיין אללי טאג צווייא טויזנט גולדין גיהאט צו פר צעהרין וועלכש גרושי סומא געלט מאכט.

ובעברית: במרכבה זאת נאסף והובל השגריר התורכי אל ראיונו עם הקיסר. שליח זה מקונסטאנטינופול מתגורר יחד עם שש מאות יאניצ'רים אשר עימו בלאופולדסשטאט. וכל בית בו הוא מתגורר נשמר על-ידי חייל או שניים מחיילי הקיסר העומדים בכניסה. מוסיקה מופלאה וגם יפה ובלתי מוכרת מנוגנת במשכן הקצין הגבוה הזה, או השגריר, שלוש פעמים בשבוע, כך שחובבי המוסיקה נהנים מן ההאזנה בדיוק כמו מזאת המנוגנת בבית הקומדיה (התיאטרון). כל מאזין נדרש לשלם לחייל המשמר הקיסרי פרוטה, והקונצרט ארך שעתיים בערך. קבוצת הנגנים מונה כארבעים איש, חלקם מלאכתם בכלי נשיפה, חלקם בשתי צלחות נחושת הנוקשות אחת בשניה (מצילתיים) ואחרים בחלילים ובחצוצרות. לאחר סיום המוסיקה מושמעים מלה או שתיים על-ידי כהן תורכי בקול רם, שמשמעותן "הללויה". זאת היתה תפילת התורכים. וכל התורכים מחומשים היטב. כשהם רכובים על סוסים, מחזיק כל אחד מהם סכין ארוכה ביד, ויש ברשותם גם סכין קצרה מתחת לאוכף. כשהאחת חסרה, השניה מוכנה לשימוש. סוסיהם קטנים אך אין זריזים מהם. חזיתי גם בעזיבתם של התורכים. הקיסר הורה לבנות עבור הקצין הגבוה ספינת משוטים יקרה עם חלונות גדולים ומוזהבים ועוד כמה אניות נוספות שהשיטו את התורכים עם כל הציוד שברשותם במורד הדנובה עד לקונסטאנטינופול. הם שהו בווינה שלושה-עשר חודשים והתארחו על חשבון הקיסר ששילם עבור כל יום שהות כמאתיים גולדן. סכום גדול מאד.

התייחסותו המסויגת של לוי לכל הבא מן המזרח הביאה גם למהפך הגדול בנתיב מסעו. בעת שהותו ברומא הוא בא בקשר עם יהודי איטלקי, אלישע חיים מוולטרה, והסכים לשמש לו מלווה בעת מסעו לקהיר ומשם לעיר הקודש ירושלים. לוי הצעיר חשש מן המסע, לאחר שנתקבל מכתב מחותנו של אלישע חיים שהתגורר בקהיר, בו הוא סיפר על מגיפת דבר המשתוללת בעיר. אף על פי שדחו את תחילת המסע

לזמן מה לא נרגע לוי, וכאשר בליוורנו ניתנה לו ההזדמנות הוא קיבל את הצעתו של סוחר יהודי הולנדי ללוותו במסעו לאמסטרדם ולנתק את זיקתו אל אלישע חיים. זה לא ויתר ותבע את לוי לדין. בית־הדין הרבני שיחרר את לוי מן ההסכם, אך תבע ממנו לשלם קנס שישלח כתמיכה ביושבי עיר הקודש. חשיבותו של האירוע, שהיה ברור בין היתר בנסיבות נסיעתו הראשונה לעיר ההולנדית לשם היגר לאחר מכן, משתקף בהיקף התיאור. לוי מקדיש שלושה וחצי עמודים להסבר והוא פותח באמירה: "אין סומה אין ליגארנה האט זיך מיין גליק אויף דארי מאניהרין געקערט" (בסיכומו של עניין בליוורנו גורלי התהפך באופן משונה). אברהם חש, שהוא חייב לקהל הקוראים הסבר מניח את הדעת בדבר ביטול תכנית העליה לרגל לירושלים. הוא אינו מוכן להודות שמלכתחילה לא התכוון כלל להגיע לארץ הקודש. בלהט נעורים הוא הסכים להצטרף לאלישע חיים, אך במחשבה שניה נסוג מן הרעיון. לוי מספר, שקבע עם הוריו שישוב לגרמניה לאחר חמש שנים, ואלה אכן כבר חלפו: הוא הגיע לליוורנו בקיץ 1723 – ארבע שנים ומחצה לאחר יציאתו את לִמְגוֹ. יחד עם זאת ההזדמנות לבקר בירושלים, כך הרגיש אברהם, הצדיקה את שינוי התכנית המקורית, ואין דרך קלה להסביר מדוע לא השלים את התכנית. הרי זאת משאת נפשו של כל יהודי באשר הוא שם. אפילו מגיפת הדֶבֶר לא היתה סיבה מספקת לשינוי התוכנית, מאחר, לדברי לוי עצמו, חי אדם נתונים בחסדי האלוהים בכל אתר ואתר. מסכת הטיעונים שמעלה לוי לפני הקורא אינם משכנעים. הוא מספר בגאווה על הנימוק שהעלה לפני הרבנים ואשר לדעתו היטו את הכף לזכותו: מצוות כיבוד אב ואם חשובה ממצוות קיומו של ההסכם, ומאחר שהבטיח להוריו לשוב לגרמניה, הפרת הבטחה זאת חמורה מביטול חד צדדי של ההסכם עם אלישע חיים. לדבריו השתכנעו הרבנים ממסכת הטיעונים, אך מאחר שנאלץ לשלם קנס מן הדין להסיק שזיכויו לא היה מוחלט.

כך לא חצה לוי את הגבול הדמיוני ששירטט בין העולם האירופי התרבותי ובין עולמם של הברברים החייתיים. מסעו הארוך מצפון אירופה לדרומה נותר אם כן *grand tour* כפי המקובל בתקופה, ולא הפך לעליה לרגל. ההגשמה האישית, הרצון להשביע סקרנות, שספרי ההיסטוריה טיפחו בקירבו, הנסיון לבנות מערך קשרים עם יהודי חצר ואנשי עסקים כבסיס אפשרי לבניית עסק עתידי ולא ההגשמה הדתית עמדו במרכז תכניתו של לוי. הצורך להסביר את שינוי התכנית בליוורנו עשוי ללמד, שרעיון העליה לרגל לא היה בבחינת יהרג ובל יעבור. התהפכות היוצרות ושאלת הבחירה בין ירושלים ואמסטרדם רק הגבירה את האפקט הדראמטי של הסיפור אצל חבריו הקוראים ההולנדיים. לוי היה מסוגל לרמוז שהגירתו לאמסטרדם, הגירה שמקורה במפגש אקראי עם איש עסקים יהודי הולנדי בליוורנו, היתה נתונה בכף הגורלות, וישיבתו בעיר התעלות שקולה כנגד העליה לקברי האבות. אכן, תיאור כניסתו לשטחה של הולנד והמשך הפלגתו אל אמסטרדם לאורך הריינוס ושלוחותיו משווים מימד חגיגי לסיפורו. בסוף ספרו הוא מבטיח לכתוב כרך נוסף ובו תתואר מדינתו המאמצת, אך טקסט זה אינו בידינו ואין אנו יודעים אם אמנם כתב חיבור זה בכלל. עליה לרגל לירושלים אינה מוזכרת עוד.

- 1 כותרת החיבור הנדון היא: רייז בשרייבונג פון אברהם לוי דורך טייטש לאנד אונ בעהמיין, מעהרין, אונגריין, שטייאראמארק, איסטרייך, טיראהל אין איטאליא אלש אין פריאול, לומבארדיא, מארקא, רומאניא, טושקניא בולוניענסיס. החלק השני של החיבור נושא אף הוא כותרת: רייז בשרייבונג פון אברהם לוי צווייטה טייל דורך איטאליא נעמליך אין רומאניא, קיניגרייך נאפליס, אויף דער אינזל לונגאני אונ די אינזל עלבא אונ דו לנד מושקה. בשנת ואברהם שב למקומו לפק. הטקסט הועתק על-ידי סופר מקצועי, צבי הירש מברסלאו, והעבודה הושלמה ב-1764. צבי הירש נשא את בת גיסו של אברהם לוי מנישואיו השניים, ולוי היה עד בנישואין. כתבי-יד הזכר לראשונה על-ידי קארמולי (Carmoly 1841: 495-457). מ. רוסט הדפיס את הטקסט (עם השמטות קלות ומודרניזציה של הכתיב בידיש) ב-1885-1844, *Israelitische Letterbode* 10-11, הטקסט צוטט על-ידי ד. קאופמן (Samson Wertheimer, Vienna 1888: 45-57, 50), על-ידי א. ברלינר (Geschichte der Juden in Rom, Frankfurt 1893, II, 82-90), ועל-ידי ס. שטרן (The Court Jew Philadelphia 1950: 228-229), וכן על-ידי ע. שוחט (שוחט 1960) ראה שם: מפתח השמות. המחבר אינו נותן דעתו לתיאור המקור והערכתו כיצירה ספרותית או היסטורית. במחקר יידיש ראה צינבערג 1935: 268-272.
- 2 שפת הטקסט: לשונו של אברהם לוי אינה פשוטה כלל ועיקר. הוא אינו משתמש במלים הלקוחות מן העברית (צינברג 1935: 269, הערה 23). לעומת זאת הוא שזור מספר ניכר של הולנדיזמים; לשון הטקסט סוטה מן השפה הספרותית המקובלת של היידיש המערבית, ונראה שהגרמנית דווקא משמשת בסיס ליידיש שלו. מאחר שאברהם לוי לא פרסם את חיבורו בדפוס, גם לא נמצא עורך ומ"ל שיתקן ויגיה את הטקסט ויערוך אותו בהתאם לנורמות המקובלות, נראה שהמעתיק לא שינה את לשון החיבור אלא במקרים בודדים. על היידיש ההולנדית ראה: Aptroot 1988/1991: Beem 1954

מראי מקומות

- צינבערג ישראל 1935: געשיכטע פון דער ליטעראטור ביי יידן, כרך 6, וילנה, 268-272. שוחט, ע. 1960: עם חילופי תקופות: ראשית והשכלה ביהדות גרמניה, ירושלים.
- Aptroot M. 1988: 'Dutch Impact on Amsterdam Yiddish Prints', D. Katz (ed.): *Dialects of Yiddish Language*, Oxford, 7-11.
- Aptroot M. 1991: 'Northwestern Yiddish: The State of Research', D. B. Kerler (ed.): *History of Yiddish Studies*, Chur-Reaching, 41-59.
- Beem H. 1954: 'Yiddish in Holland. Linguistic and Sociolinguistic Notes', U. Weinreich (ed.): *The Field of Yiddish 1*, New York, 122-133.
- Carmoly E. 1841: 'Analectes': *Geographiques et Statistique*, *Revue Oriental* 1, 449-597.
- Fuks L. & R. 1986: 'Yiddish Language and Literature in the Duch Republic', *Studia Rosenthaliana* 20, 34-57.
- Maczak A. 1995: *Travel in Early Modern Europe*, Cambridge.